

Վարխաանգ Անանյան

Հովազաձորի գերիները

25

Գլուխ երրորդ. Այն մասին, թե ով է եղել մեր գերիներին կողոպտող ավազակը

Ստացած հարվածը այնքան անակնկալ էր, որ մեր պատանիները մի քանի րոպե մնացել էին շշմած: Ոչ ոք ծպտուն չէր հանում, բոլորը քարացել էին այրի շենքին: Ապա երբ ուշքի եկան, արին առաջին բնագոյական քայլը, կարծես մեկի հրամանով միասին դուռը ամուր ծածկեցին և հետևից հենեցին գերանը: Ապա շունչները պահած ականջ դրին, իսկ Գագիկը նույնիսկ ձեռքը ամուր հպել էր բերանին, որ խլացնի իր հագը:

Մի փոքր խաղաղվելուց հետո, նրանք շրջապատեցին մոխրով ծածկված, բայց գոլ օջախը և լսողությունները լարած մի փոքր էլ մնացին:

Դուրս չգա՞նք հետախուզության, շուկով հարցրեց Աշոտը: Նա Հասոյին էր նայում, դե այդ ահավոր պահին ուրիշ ո՞ւմ վրա կարող էր հույս դնել:

Գնանք... ձնի վրա ոտըր կերևա... համաձայնեց Հասոն իր նիզակի ծայրին նայելով:

Ջգուշությամբ դուռը բացեցին, այրի ներսից հայացքով հետազոտեցին դրսում տեսանելի աշխարհը՝ դիմացի ժայռի պատը, նրա տակ ցաքուցրիվ թփուտները, և սիրտ առնելով՝ դուրս ելան այրից: Նիզակները բարձր և հարվածելու

պատրաստ պահած՝ մի քանի քայլ արին և ետ նայեցին, այրի «ողջ
բնակչությունը» գինված հետևում էր իրենց:

Այնուամենայնիվ Աշոտը Շուշիկին ու Սարգսին հայացքով սաստեց և սրանք
վերադարձան կրակի մոտ, իսկ Գագիկը, կացինը բարձր պահած, առաջ եկավ:

Մա՛րդ է տարել մեր մթերքը, բացականչեց նա՝ մատը մեկնելով շավղի ձյունին:

Իրոք, բոբիկ ոտքերով մարդ էր քայլել շավիղն ի վեր...

Ջենքերը պատրա՛ստ, գոչեց Աշոտը, մի քանի քայլ առաջ գնաց և կռացավ թարմ
հետքի վրա: Ա՛րջ է, կարճ եզրակացրեց նա և մնաց տեղում լարված,
ամբողջովին լսողություն դարձած:

Նրանք բնագորրեն ետ-ետ գնացին, մեջքները հենեցին դռանը, վտանգի դեպքում
պատրաստ իսկույն քարայրը մտնելու:

Հիմի խեղճը հարբել է... Մաճառը փորում եռ է գալիս, գլուխը շմեցնում, շուկով
ասում էր Գագիկը՝ ծնոտներն իրար; զարկելով: Ի՞նչ ցուրտ է անտերը...

Հասոն հասկանում էր, թե ինչո՞ւ է մրսում նա, բայց խնայում էր ընկերոջը, «Է՛հ,
մարդ է, էլի՛, հո ամեն մարդ սրտոտ չի՞ լինի...»:

Գնամ տաքանամ, ասաց Գագիկն ու այրը մտավ:

Ի՞նչ կա, ահով հարցրեց Շուշիկը:

Ոչի՛նչ, դատարկ բան է...

Հե՛ջ, արջը... Մի վախկոտ արջ եկել է գողեգող մեր ունեցածը կերել ու փախել...

Բա հիմի ի՞նչ եք անելու:

Հե՛ջ, սպանելու ենք...

Եվ Գագիկը մարտական հայացք ձգելով երկյուղից կուշ եկած աղջկա վրա,
զարմացած հարցրեց.

Բա հո չենք թողնելու, որ մարսի...

Այս Գագիկն այնպես անփույթ է խոսում, կարծես խոսքը ոչ, թե գազանի մասին
է, այլ հորթի...

Սարգիսը ուզում էր բան ասել, ձեռքը հուսահատ թափ տվեց:

Իսկ ինչպե՞ս եք սպանելու արջին, միամտորեն հարցրեց Շուշիկը:

Չե՛՛չ, սովորական ձևով... Կացնով կտանք գլխին՝ կպառկի...

Եվ նա ձեռքով ցույց տվեց, թե ինչպես է պառկեցնելու արջին:

Ներս մտան Աշոտն ու Հաստն, փայտ դրին կրակին և նստեցին օջախի մոտ:

Քո պատճառով մենք քաղցած մնացինք, տեղում վրա նստելով՝ գոռաց Սարգիսը:
Ինչի՞ մարդ չթողեցիր մթերքի մոտ...

Իսկ դու մի նվնվա...

Իրավացի էր Սարգիսը, բայց Աշոտի հպարտությունը թույլ չէր տալիս իր սխալն
ընդունել:

Դո՛ւ, դո՛ւ... մատն առաջ մեկնած գոռում էր Սարգիսը և սրա փրփրած բերանի
անկյունները հողոտ էին...

Աշոտը հագիվ էր զսպում իրեն, նրա բազուկները դողդողում էին: Ընդհարումն
անխուսափելի էր, բայց խոհեմություն ունեցավ լռելու: «Պարզ է, ջղերը
խանգարվել են...», մտածեց նա և իրեն մեղավոր զգաց: Առիթ էր փնտրում
հանգիստ թողնելու գրգռված ընկերոջը, ուստի Հաստին հարցրեց.

Դուրս չգա՞նք...

Թող օրը տաքանա, ի՞նչ ես շտապում, արտաքուստ անփույթ պատասխանեց
Գագիկը:

Չէ, դուրս պիտի գանք մի բան ճարելու: Իսկ արջից կարելի է պաշտպանվել էլի
ածխակոթերով: Ամեն մեկդ մինը վերցրեք...

Նա այնպես ամուր ասաց այս խոսքերը, այնպես ինքնավստահ, որ երկյուղը
մեղմացավ, նահանջեց ընկերների սրտերում:

Հետո եթե կրակ ունեցար, ոչ մի գագան քեզ չի մոտենա, ներշնչեց Աշոտը:
Գնա՛նք:

Եվ ծայրը վառված մի փայտ վերցնելով դուրս ելավ այրից:

Ընկերները հետևեցին նրան:

Մենակ եք թողնում, որ արջը գա ինձ ուտի՞... Դավաճաննե՛ր, հետևից լավեց
Սարգսի գոռոցը: Նա դուրս վազեց և ցրված նայեց շուրջը:

Մ՛ս՛ս, ձեռքը բերանին լռելու նշան արավ Աշոտը: Դա իսկույն ազդեց, կարող էր
արջը լսել...

Առհասարակ այդ օրը Սարգիսը շատ տարօրինակ էր պահում իրեն, շարունակ
գրգռված էր, հայացքն անհանգիստ թափառում էր: Երկյուղի՞ց էր, թե՞ ուրիշ
պատճառ կար...

Աշոտի կարգադրությամբ նա և Շուշիկը պիտի մնային անձավում, խարույկը վառ
պահեին, իսկ ապահովության համար դրան հետև մեծ-մեծ փայտեր շարեին:

Երբ երեքով զինված դուրս եկան այրից, Աշոտը ընկերներին ասաց.

Իսկապես, այնքան մաճառը, որ նա է խմել, անպայման հարբած կլինի:

Եվ մի ձեռքում կացինը, մյուսում՝ նիզակը առաջ գնաց արջի հետքերով:

Գագանը անձավից դուրս գալուն պես «միջանցքի» շավիղը թողած ծովել էր դեպի աջ և գնացել դեպի վեր: Մի տեղ թփերի մեջ այնպես էր թավալ տվել, ինչպես դա անում է հարբած մարդը փողոցում: Մի քանի քայլ այն կողմ նորից պատկել էր ձյան վրա:

Աշտուրը ընկերներին լուռ ցույց էր տալիս այդ նշանները և հասկացնում, որ «բրդոտ քեռու» խելքը տեղը չի...

Մրտոտ պատանու մեջ մի խելահեղ միտք էր ծնվել, հարբած արջին գտնել մրափելիս և՛ կացնով գանգին... Ա՛յ հաջողություն կլիներ հա՛... Այն ժամանակ ոչ մի ձյուն, ոչ մի ձմեռ սարսափելի չէր լինի, -ապրիլ քեզ համար մինչև գարուն...

Այդ միտքը այնպես հրապուրեց նրան և այնպես իրական էր թվում, որ տղայի մեջ երկյուղին հետզհետե փոխարինեց հանդգնությունը:

Եվ երբ մի խշտոց էր լսում, թփերում անակնկալ մի բան էր խլրտում, կամ ժայռի բեկորի հետևից ինչ-որ ստվեր էր երևում՝ Աշտուրը իսկույն լարվում ու տագնապ էր ապրում, տագնապ ոչ այնքան ահից, որքան թշնամուն ոչնչացնելու այն տենչից, որ ուժգնությամբ ծնվել էր նրա երևակայության մեջ:

Այսպես, արջի հետքերով նրանք բարձրացան վերին լանջը և երբ տեսան, որ գագանը թեքվել է դեպի արևելքից ձորը փակող ժայռաշարքը, կանգ առան:

Ձորից դուրս է գնացել, վճռեց Աշտուրը: Մեր ձայներից էստեղ ա՞րջ կմնա, ավելացրեց նա՝ երևի իրեն և ընկերներին հանգստացնելու համար: Ասենք, նա դրանում համոզվել էր, ուստի և շուտով հրաժարվեց արջին հետապնդելու և քնած վիճակում սպանելու մտադրությունից:

Խումբը իջավ խաղողի այգին: Այդտեղ նրանք կրակ արին, որը ոչ այնքան բոց էր արձակում, որքան թանձր ծուխ (հենց ծուխ էլ հարկավոր էր նրանց ինքնապաշտպանության համար) և սկսեցին խոր ձյան տակից խաղող փնտրել: Գա տաժանելի գործ էր, որ չնչին արդյունք տվեց: Այնուամենայնիվ, գտած մի քանի ողկույզներից նրանք Գագիկի միջոցով բաժին ուղարկեցին այրում մնացած

ընկերներին:

Գնում էր Գագիկը ահր սրտում, ծխացող փայտը պտտելով, իսկ հետևից լսում էր ընկերների հարայ-հրոցը, որով սրտապնդում էին նրան և «քշում» աներևույթ գագաններին:

Խոր ձյան մեջ երկար պրպտելուց ու հոգնելուց հետո, Աշոտն ու Հասոն ևս վերադարձան անձավ:

Թեև անմիջական վտանգի ոչ մի նշան չկար, բայց և այնպես տղաները որոշեցին ինքնապաշտպանության մի քանի միջոցների դիմել: Նախ «միջանցքի» երկու ծայրերին քարերով բարձր բարիկաղներ կառուցեցին, բայց շուտով գլխի ընկան, որ դրանք արջին խոչընդոտ հանդիսանալ չեն կարող: Այն ժամանակ որոշեցին յուրաքանչյուր բարիկաղի գլխին մի պահակ կանգնեցնել: Այդ արդեն դժվար չէր, միայն հարկավոր էր, որ տղաներից ովքեր ֆիզիկապես ավելի ամուր են՝ ժամանակավորապես գրկվեն իրենց շապիկներից: Դրանց մեջ նրանք խոտ լցրին, թևերի տեղ փայտեր մտցրին, Հասոյի քուղոցն ու Սարգսի գլխարկը դրին այդ խրտվիլակների գլխին և ամեն մեկին մի քարակույտի գագաթի բազմեցրին:

Հեռվից նայողին այնպես կթվար, որ ճերմակ հագուստներով երկու տղա, մեկի գլխին քրդական քուղոց, մյուսի՝ մահուղե գլխարկ, զգոն կերպով հսկում են շրջակայքին, և վա՛յ նրան, ով կմոտենա այն անձավին, ուր բնակվում են Հովագածորի գերիները...

Ծանր երեկոն իջավ ձորի վրա: Տխուր էին մեր պատանիները, իսկ նրանց անդամները տնքում էին հոգնածությունից, որքա՛ն քար էին կրել այդ երեկո... Եվ այդ ծանր աշխատանքին Սարգիսը չմասնակցեց: Չկարողացավ: Նա մեկ օջախի մոտ մեկնված նվվում էր, մեկ վեր թռչում և խելագարի հայացքով նայում չորս կողմը: Ի՞նչ էր կատարվում նրա հետ, ոչ ոք չհասկացավ:

Գլուխ չորրորդ. Թե ինչու ճգնավորը անպատճառ մի այլ կածան ևս պիտի գցեր իր «սրբազան ոտքերով»

Խախտուտ դռան ճեղքերից լույսը ներս ընկավ, բացվեց մեր խմբի գերության երեսունութերորդ առավուտը:

Անձավի բնակիչները վրա նստեցին և տխուր նայում էին մարած կրակին:

Ի՞նչ լավ էր երեկ, այրի մի անկյունում Գագիկի «ճուտերի» կույտն էր, եռացող մաճառը դուրեկան գագեր էր արձակում կավե կճուճից, խաղողի քաղցր հյութը սպասում էր, որ վայելեն իրեն և «օխայ» կանչելով գովաբանեն: Չկային և գույնզգույն խաղողի ողկույզները. մի անխիղճ արարած անողորքաբար նրանց գրկել էր իրենց ձմեռվա պարենից: Ո՞ր գնան, ի՞նչ փնտրեն, սպառված էին թվում Հովագաձորի ունեցած բոլոր պաշարները:

Եվ ահա պատանհները նստել էին գլխահակ ու նույնիսկ կրակը բորբոքելու սիրտ չկար, ինչպես և սիրտ չկար կիսատ մնացած գործերը շարունակելու, վառարանի համար բերած ցեխը մնացել էր մի անկյունում, մյուս անկյունում ճիպոտներն էին, որոնցից նրանք կողով պիտի գործեին: Նորից սովը չոքել էր անձավի դռանը, նորից սնունդ հայթայթելու մասին պիտի մտածեին: Բայց ի՞նչ, որտեղի՞ց...

Գնանք մեր փախած «վառեկներին» փնտրենք, առաջարկեց Գագիկը:

Հա՛, համաձայնեց Աշոտը, դուրս թռածները մի տեղ մտած կլինեն, ո՞ր պիտի գնան որ...

Իսկ ա՞րջը... Իսկ հովա՞գը, հարցրեց Շուշիկը:

Արջը ձորից դուրս է գնացել, իսկ Հովագը վաղուց չի երևում... Երևի նա էլ գնացած լինի, արտաքին հանգստությամբ պատասխանեց Աշոտը և վեր կենալով, քանդեց դռան հետևի «բարիկաղը», որ նրանք կառուցել էին քնելուց առաջ: Նա զգուշությամբ գլուխը դուրս հանեց անձավից. պարզկա էր ու ցուրտ: Քարե «աշտարակների» վրա դեռ կանգնած էին զգոն պահակները: Աշոտը դառնությամբ ժպտաց: Ապա Հասոյի հետ դուրս եկան այրից, որսորդի զգուշությամբ անձայն շրջեցին անձավի շրջակայքը և ոչ մի հետքի ու կասկածելի բանի չհանդիպելով, ներս եկան, սիրտ վին ընկերներին:

Կրակի ծխից հեռացած կլիներ, Էստեղ գազան չի մնա, գնանք ուտելու բան փնտրենք, ընկերներին համոզում էր Աշոտը:

Ինձ հանգիստ թողե՛ք, հանկարծ բորբոքվեց Սարգիսը: Հերիք է ինչքան սուտ հույսեր տվիք:

Նա վրա նստեց, խելագարի աչքեր ուներ, որ վառվում էին այրի մթության մեջ, իսկ խոշոր գլուխը տմբտմբում էր բարակ վզի վրա...

Քեզ ի՞նչ պատահեց, հարցրեց Աշոտը զարմացած:

Ոչինչ չպատահեց... Թո՛ղ հանգիստ մեռնենք...

Եվ տղան մեկնվեց իր «անկողնին» այնպիսի վճռականությամբ, որ այլևս նրան տեղից հանելու փորձն անգամ ավելորդ էր:

Գագիկը մատով կտկտացնում էր իր ճակատին ու լուռ հարցնում. «Սրա վերին հարկը կարգի՞ն է, թե՞...»:

Աշոտը տարակուսանքով թոթվեց ուսերը. «Բան չեմ հասկանում»: Եվ նա սկսեց լրջորեն մտածել Սարգսի կերպարանափոխության մասին, հետաքրքիր է, դարձյալ ներսում գլուխ է բարձրացրել իր վատ բնավորությունը, թե՞ սա էլ մի ուրի՛շ բան է...

Նա վեր կացավ, ձգվեց, լայն շարժումներ արավ:

Գնա՛նք...

Բոլորը ոտքի ելան, Սարգիսը տեղից շարժվեց:

Ինձ հանգիստ թողեք, գոռաց նա, թեև նրան ոչ ոք չէր անհանգստացնում:

Անձավից դուրս գալուց առաջ կամարների տակ գրնգաց Աշոտի ամուր, համոզված ձայնը.

Չվախենա՛ք, չե՛նք կորչի:

Առհասարակ ոչինչ չի կորչում աշխարհում, տխուր փիլիսոփայեց Գագիկը:
Շա՛տ-շա՛տ պիտի կեր դառնանք գազաններին: Չենք կորչի, իհարկե... ուղղակի
կկերպարանափոխվենք, ուրիշ բան կդառնանք...

Որ տեղներս ընկած նվվանք, իհարկե, կեր կդառնանք ուրիշներին: Ռի՛սկ ու
գո՛րծ, և մենք կապրենք: Չվախենաք, ներշնչեց Աշոտը:

Սարգիսը ջղայնությունից դենքը ծամածռում էր և տենդագին պոկոտում տակի
նստերը: Ապա պատկեց երեսի վրա, եղունգներով փորեց այրի հատակն ու սկսեց
լիզել:

Ա՛ղ, մի քիչ ա՛ղ աղիոդորմ գոչեց նա և թափով շուռ եկավ մեջքի վրա:

Ա՛ղ... Աղը մուրագ է: Մի բուռ աղի համար նրանք պատրաստ էին իրենց կյանքի
կեսը տալու: «Աղ» բառը այնպիսի ռեֆլեքսներ առաջացրեց այրի բնակիչների
մեջ, որ նրանց բերանների ջուրը վազեց և աղիքները սկսեցին գալարվել: Ա՛ղ....
Ինչպես նրանք գյուղում չէին հասկանում, որ ամենաթանկ բանն աշխարհում
աղն է, որ աղը կյանք է...

Համբերի՛ր, Սարգիս, աղ էլ կգտնենք, հուսադրում էր Աշոտը, բայց ինքն էլ չէր
հավատում իր խոսքին:

Համբերի՛ր... հերիք է քարոզներ կարդաս: Դո՛ւ ես մեղավոր, դո՛ւ... Սարգիսը
վրա նստեց և բորբոքված հայացքը հառեց նրա դեմքին: Սպանեցի՞ր մեզ,
սպանեցի՞ր...

Եվ ջղաձգումների մեջ սկսեց գալարվել իր տակ փոկած ճյուղերի վրա:

Փառամո՛ղ... ուզում էիր հերոս դառնա՞լ... Հասա՞ր, հասա՞ր, գոռում էր նա իրեն
կորցրած:

Աշոտը գլուխը կախեց, իրոք, ինքն է պատճառը ընկերների կործանման: Բայց
ինքն էլ կգտնի, պարտավոր է գտնել փրկության միջոցը:

Ա՛ղ... ա՛ղ... շարունակում էր աղաղակել Սարգիսը խելագարի նման և խելագարի նման էլ ճանկոտում էր գետինը ու ծամում-ծծում կրաքարով հարուստ ավազը:

Սարգսի տրամադրությունը փոխանցվել էր ընկերներին, նրանք դարձել էին մտահոգ, դյուրագրգիռ, իսկ Շուշիկի գլուխը ցավում էր, սիրտը խառնում, դարձյալ աղի պակասությունից չէ՞ր արդյոք...

Թե ի՞նչ է գգում մարդը աղի պակասությունից, Աշոտը չգիտեր, բայց մի բան գիտեր, որ երբ որսի էին գնում, հայրը տափաշի ջրի մեջ աղ էր գցում: «Աղը չի թողնում, որ մարդ թուլանա», ասում էր նա: Անտանելի թուլությունը, որ համակել էր իրեն և ընկերներին, անշուշտ աղի պակասությունից էր. օրգանիզմում վերջացել էր աղի պաշարը... «Դրանից հո մարդ կարող է մեռնել», անսպասելիորեն անցավ նրա մտքով, բայց ուրիշ բան ասաց ընկերներին.

Այնպես եք խոսում, կարծես դպրոցում բան չեք սովորել: Հասոն չգիտի, բայց դուք հո գիտեք, որ մեր կերած բոլոր բաների մեջ էլ աղ կա: Նույնիսկ մաստրի ու արմատների մեջ...

Նա սիրտ էր տալիս ընկերներին, բայց հասկանում էր, որ առաջ է եկել մի չնախատեսված և մեծ վտանգ, մի ծանր աղետ, և նրա դեմ արդեն չես կովի ո՛չ քաջությամբ, ո՛չ համբերությամբ: Այո՛, շատ բանի էին դիմացել, բայց աղի պակասությանը նրանց թուլացած մարմինները չէին դիմանալու: Դա պարզ էր Սարգսի օրինակով:

Եվ այդ կողոպտված ու ծանր վիճակում խմբի առաջ իր ամբողջ սրությամբ կանգնեց մի նոր, ծանր պրոբլեմ ևս, աղի պրոբլեմը: Ի՞նչ անեն, դա էլ հո հատապտուղ չի, որ թփերում փնտրեն: Ո՞վ կարող էր նրանցից ասել, թե ո՞ր է աղը, երբ ամբողջ Հայաստանում աղի մի հատիկ հանք չկա:

Արջի, հովազի, սննդի բոլոր հարցերը ժամանակավորապես ետ էին քաշվել և այժմ աղի հարցի լուծումով էր զբաղված մեր պատանիների միտքը:

Տղե՛րք, գոչեց Գագիկը, լուսավոր միտք է ծագել կարկաճիս մեջ, և մատը դրեց իր ճակատին: Իսկի մտածե՞լ եք, թե որտեղից է աղ վերցրել ճգնավոր քեռին...

Որտեղի՞ց...

Աղահանքից:

Սարգիսը վեր թռավ տեղից:

Ո՞ր է աղահանքը, գոռաց նա անբնական ձայնով և ամբողջ մարմնով սկսեց դողդողալ:

Ո՞ր է... Ժայռերի տակ: Նստիր ասեմ: Մեր էս կրաքարի ժայռերը որտե՞ղ կարող էին առաջանալ: Ծովի տակ: Աղը որտե՞ղ է առաջանում: Էլի ծովի տակ: Հո՞ էքսկուրսիայի ժամանակ տեսել եք Նախիջևանի աղահանքերը. բոլորը կրաքարի մոտ են. դե որ ծովը ցամաքել է՝ կրաքարի հետ աղ էլ է թողել: Մենք այդ աղը պետք է գտնենք և լիզենք ոչխարների նման, իր լուրջ խոսքին նորից մի հիմար կատակ խառնեց Գագիկը:

Ասենք թե այս ձորում աղահանք կա, իսկ ինչպե՞ս գտնենք, հարցրեց Աշոտը:

Իսկ ճգնավորը ո՞նց է գտել...

Նա կարող էր գյուղերից աղ բերել:

Իմ պապն ասում է՝ ճգնավորները գյուղ չեն մտնում, որ կնկա երես չտեսնեն...

Բա ո՞ր է նրա աղը, ինչո՞ւ չի թողել:

Թողել է, բայց մնացել է քո վառեկների ծերտի տակ...

Այսպես կարծիքներ էին հայտնում ու վիճում մեր պատանիները, երբ Գագիկը նորից մատը դրեց իր ճակատին.

Կարկաճիս մեջ նորից մի լուսավոր միտք ծնվեց: Իսկ ի՞նչ է խմել ճգնավորը:

Ձյուն է հալեցրել:

Մխավում եք. եթե նա էլ ամբողջ ձմեռը ձնաջուր խմեր՝ աղի պակասությունից մեր օրը կընկներ, մի ամբողջ ամիս մենք թորած ջուր ենք խմում, այնպիսի ջուր, որի մեջ աղի նշույլ չկա... Հասկացա՞ք... Դե հիմա գնանք ճգնավորի ջուրը գտնենք: Այստեղի ջրերի մեջ աղեր շատ են լինում, մանավանդ՝ լուծված կրաքար: Դա կօգնի, գնա՛նք...

Եթե այստեղ մարդ է ապրել, նշանակում է իրոք Հովագաձորի որևէ անկյունում ջուր կա, թաքնված ջուր, այլապես ո՛չ ճգնավոր կմնար այստեղ և ոչ էլ, գուցե, քարայծ: Հո այդ մարդը չէր կարող հույսը դնել քարայրից պատահաբար հորդող ջրի վրա:

Մի ավելի լուսավոր միտք, մատը նորից ճակատին դրեց Գագիկը: Կարելի է ասել, որ ջուրն արդեն գտել ենք: Ասացեք՝ ո՞նց: Շատ հասարակ ձևով: Եթե Հովագաձորում աղբյուր կա, ճգնավոր քեռին իրեն սուրբ ոտքերով կաժան գցած կլինի մինչև աղբյուրը...

Բռավո՛, իսկապես որ լուսավոր միտք, գոչեց Աշոտը, ձեռքով Գագիկի մեջքին թփթփացնելով: Գլուխ հո չի ուսերիդ վրայինը, խելքի պուտուկ է... Ասածդ իսկական գյուտ էր: Իհարկե, եթե այդ մարդը մի տասը տարի էլ ապրած լինի այստեղ ու ամեն օր ջրի գնացած, ուրեմն առնվազն երեք հազար անգամ գնացել, մի այդքան անգամ էլ ետ է եկել: Պարզ չի՞, որ այրի շենքից մինչև ջուրը կաժան գցած կլինի...

Աղ գտնելու տենչը այնպիսի ուժով բորբոքվեց նրա մեջ, որ մյուս բոլոր ցանկություններն ու զգացումները՝ քաղցը, ահը, ամեն ինչը նախանշեցին այդ հզոր, ամբողջ էությունը լափող պահանջի հանդեպ:

Եթե աղ չգտնեն, վաղը, մյուս օրը նույնպիսի խելագարություն է սպասում իրենց, Սարգսի պղտորված հայացքը բռնելով մտածեց Աշոտը: Նա վճռականորեն տեղից վեր կացավ և բոլորն էլ վերցրին իրենց զենքերը՝ մի-մի տեղ ու ծխացող փայտ և զգուշությամբ բացեցին այրի դուռը:

Ես էլ եմ գալիս... ես այստեղ չեմ մնա, Սարգսի կողմն ահով նայելով ասաց Շուշիկը:

Մնա, մենք հիմա կվերադառնանք:

Դուրս ելան անձավից, դես-դեն նայեցին:

Երբ տղաները անցան հարավային բարիկաղը (այդպես էր անվանվում «միջանցքը» ներքևից փակող քարերի կույտը), իջան քարե աստիճաններից և նրանց դեմ բացվեց Հովազաձորը: Աշտուր կանգ առավ, հայացքով գննեց դեպի «այգին» գնացող արահետը: Այդ արահետից հագիվ նկատելի մի շավիղ ծովում էր դեպի աջ և ժայռաշարքի տակով ցած իջնում նրան գուգահեռ:

Դեպի աղբյուր տանող քո ասած կածանը սա պիտի լինի, Գագի՛կ, ասաց նա և շտապ գնաց այդ շավիղով:

Ընկերները աղմկելով և չորս կողմ ծուխ տարածելով հետևեցին նրան:

Շավիղը թփերի և քարերի արանքներով իջնում էր դեպի ցած և ծովելով աջ՝ ձգվում էր դեպի Հովազաձորը արևմտյան կողմից փակող ժայռաշարքի ներքին ծայրը: Ժայռը ծալել էր իր շեկ «ծունկը», որը և իր հետևում մեր տղաների տեսողությունից շարունակ գաղտնի էր պահել այն թաքուն անկյունը, ուր ինչ-որ ժամանակ ամեն օր այցելել էր ճգնավորը: Եվ երբ տղաները վախվիսելով անցան այդ «ծունկը» (որի հետև, ձախ կողմում, անդունդն էր, այն անդունդը, ուր թափվում է Հովազաձորից իջնող հեղեղը), ժայռի հետև մի անհայտ փոս բացվեց, ժայռերի մեջ սեղմված մի շատ փոքրիկ ձորակ, որի հատակում առկայծեց-ցուցլաց ջուրը:

Աղբյու՛ր, աղբյու՛ր, վա՛յ ես քո հոգուն մատաղ, ո՞ւր ես տապ արել, գոչեց Գագիկն ու առաջ վազեց: Բոլորին միանգամից համակեց ուրախությունը, բոլորն էլ թափ առած առաջ վազեցին:

Այսպիսով Գագիկի ենթադրությունը ճիշտ դուրս եկավ, շավիղը մեր տղաներին տարավ-կանգնեցրեց աղբյուրի գլխին: Բայց շատ տարօրինակ էր այդ աղբյուրը, բխում էր նա մի անձավի մուտքից և հենց այնտեղ էլ կույ գնում ժայռի ճեղքին:

Բլդբլդում էր նա իր իսկ աղերից գոյացած մի ծուռուճու ահագին «վաննայի» մեջ, որի կողերից սառույցի լույաների նման կախկխված էին քարացած դեղնաճերմակ աղային նստվածքները:

Աղբ՛, դեռ համը չառած գոչեց Աշոտը:

Չարմանալի բան, առհասարակ ոչ մի հոտ չունի աղը, բայց տղաները մի քանի մետր տարածությունից զգում էին նրա խելքամաղ անող բույրը, ինչպես այդ բանն զգում են աղի կարոտ խոտաճարակ կենդանիները...

Երեք ընկերներ երեք կողմից վրա ընկան և սկսեցին ագահությամբ լիզել «վաննայի» խորդուբորդ եզրերը: Նրանք բռնելով ջուր էին վերցնում փոսից, խմում էին շոռ-շոռ հեղուկն ագահությամբ, և որքան խմում էին, այնքան բորբոքվում էր նրանց մեջ աղի անհագուրդ պահանջը:

Հերի՛ք է, իրեն գսպելով հրահանգեց Աշոտը:

Որ ճակատիս ատրճանակ էլ դեմ անես, վաննայից պոկ եկողը չեմ, անընդհատ լիզելով՝ ներքևից վերև գոմոսաց Գագիկը:

Հասոն դժկամությամբ վեր կացավ և շարունակում էր լիզել աղոտ շրթունքները:

Գագի՛կ, մոռանում ես առաջին օրվա մեր պայմանը, գոչեց Աշոտը: Նա երկյուղ ուներ, որ չափից դուրս աղը կարող է վնասել վաղուց ալանի մնացած իր ընկերներին: Մոռանում ես կարգապահությունը... հերի՛ք է, կտրաքվե՛ս...

«Կարգապահություն» բառը ուշքի բերեց աղի ներկայությունից խելագարության եզրին հասած պատանուն: Նա վեր կացավ, հևում էր:

Հեռանա՛լ և շո՛ւտ գալ, լսվեց հրամանը:

Քարերին նստոտած, նրանք հեռուներն էին նայում, բայց իրենց ծոծրակին զգում էին կախարդական աղբրի ներկայությունը...

Լուռ բավականությամբ զգում էին նրանք, թե ինչպես կենարար նյութը արյան հոսքով տարածվում է ողջ մարմնով մեկ և զգում էին դա իրենց օրգանիզմի յուրաքանչյուր նյարդով, յուրաքանչյուր բջիջով:

Ի՛նչ գորավոր բան է եղել աղը, այն ամենաէժան նյութը, որին մարդ իր առօրյայում հաճախ ուշադրության էլ չի արժանացնում:

Երկար մնացին նրանք այդպես արևի տակ նստոտած և զգացին, որ հետզհետե հազենում են աղից, ինչպես խիստ ծարավ մարդը, որին խմելու պահին թվում է, թե երբեք չի հազենալու, բայց անցնում է մեկ-երկու ժամ և այլևս ձրի պահանջ չի զգում:

Պատանիներն զգում էին, որ աստիճանաբար վերականգնվում են իրենց կորած ուժերը:

Հիմա պետք է Շուշիկին ու Սարգսին աղ հասցնել, ասաց Աշոտը:

Ե՛ս կտաննեմ, տեղից վեր կացավ Հասուն:

Գազիկը ինքն էր մտադիր տանելու, բայց արջի մասին հիշելով՝ նորից ներքին պայքարի մեջ էր: Ասենք, բեկումն արդեն սկսվել էր նրա մեջ և պիտի խորանար բնական կարգով: Թուլամորթության համար նախատեց իրեն և գոտեպնդված վեր կացավ, քարացած նստվածքից մի կտոր պոկեց և վճռականորեն քայլեց դեպի այրը:

Աշոտն ու Հասուն նշանակալից հայացքներ փոխանակեցին:

Դա շատ է, կեսը դեն գցիր, հետևից ձայնեց Աշոտը:

Գազիկը լուռ համաձայնեց. նա լսել էր, որ շատ օրեր քաղցած մնացած մարդուն քիչ-քիչ են կերակրում, նույնը և աղը: Արջը հո չի՞ գա... Հարբածի խելքը գլխին չի լինում, ով գիտի որտեղ է լինում, մեկ էլ տեսար...

Տղան կանգ առավ կես ճամփին, շուռ եկավ նայեց, ընկերները մնացին ժայռի հետևում: Սարսափելի է: Բայց լավ է, որ չեն երևում, գլխի կրնկնեն, որ

վախենում է: Ո՛վ է վախենում, սրանց նայեցեք, ինքը հո Պարույրի տղա Սարգիսը չի՛... Աշտոն ու Հասոն էլ իր նման տղաներ չե՞ն, ի՛նչ է... Չէ՛, այդ հիմար վախը ինչ-որ սովորություն է, երեխա հասակից եկած սովորություն: Մեծացել է ինքը, երեխայական շատ սովորություններ մնացել են հետևում՝ մատը ծծելը, քիթը քշփորելը, քրոջ մագերից քաշքշելը: Սա՛ էլ կարելի է հետևում թողնել, տղամարդ է դառնում, չէ՞, վաղը մյուս օրը. կմտնի կոմերիտսիության շարքերը, գուցեն կոմիտեի քարտուղար, ընտրվի: Ասենք չէ, Աշտոնի քարտուղար կընտրեն, նա հենց կարծես քարտուղարացու է ծնվել...

Այս մտքից Գագիկը ժպտաց:

Ե՛տ մի նայիր, Գագի՛կ, առա՛ջ, առա՛ջ, վտանգի ժամանակ պիտոները ետ չի նայում...

Այսպես ինքն իրեն սիրտ տալով, իրեն խոսք հասկացնելով՝ գնում էր Գագիկը կուզեկուզ, թփերի հետև քողարկվելով: Հանկարծ խշրտոց լսվեց, որից տղայի սիրտը թպրտաց: «Դ-ե լա՛վ, հանգստացի՛ր, մոշահավ էր», ձեռքը սրտին դրած համոզում էր նա:

Մի քանի քայլ ևս առաջ գնաց: Հագիվ էր մի փոքր հանգստացել, երթ նորից թպրտոց լսվեց թփերում, որից տղայի սիրտը նորից սկսեց ուժգին բաբախել:

Քեզ ասում են մոշահա՛վ էր, ձեռքը կրծքին դրած համոզում էր Գագիկը: Ապա տեսնելով, որ իր խոսքը տեղ չի հասնում, վրդովված սկսեց նախատել.

Մոշահավ չի, գենքը ձեռքին ավազա՛կ է, հովա՛զն է... պրծա՞նք... դե տրաքվի՛ր...

Ու իր թույլ սրտի դեմ գայրացած, առաջ գնաց՝ կամքի ուժով... Այսպես, իր հասունացող ու կազմավորվող գիտակցությունը շարունակ պայքարում էր «սրտի թուլությունների» դեմ, մինչև որ վերջապես հասավ աստիճանների տակ մլնլացող խարույկին: Հասավ, ազատ շունչ քաշեց, շուտ եկավ ու բռունցքով սպառնաց չեղած գազանին.

Դ-ե հիմի տղա ես՝ արի կոխ բռնենք...

Այդ ո՞ւմ հետ ես խոսում, Գագի՛կ, շենքից լսվեց Շուշիկի բարակ ձայնը:

Արջերի՛... . . .

Նա տղամարդու հաստատուն քայլերով վեր բարձրացավ, և թնդում էր հոգին այն գիտակցությամբ, որ ինքը հասունացել է և կարողանում է մերկ ձեռքերով, առանց գենքի քայլել այնպիսի վայրերում, ուր արջ է երևացել: Մայրը որ լսի՝ չի հավատա, գյուղի ընկերներն էլ չեն հավատա: Ա՛խ, մի այստեղ լինեի՛ն, իրենց աչքով տեսնեին... . . .

Սարգի՛ս, պինդ կաց, աղ եմ բերել, այրի շենքից գոչեց նա:

Ա՞ղ:

Ա՞ղ... լսվեց երկու ճիչ և Գագիկը դեռ բերանը չէր բացել, որ պատմի իր վտանգավոր ճամփորդության մասին, երբ նրա ձեռքից հափշտակեցին քարի կտորը: Շուշիկն օջախի մոտ նստած ազահությամբ լիզում էր իր բաժին քարը, զգում ատամների տակ, փշրում, իսկ Սարգիսը խելագարի նման ոստոստում էր ու անդադար կանչում.

Ա՛ղ... ա՛ղ... ա՛ղ...

Գլուխ հինգերորդ. Թե ինչ են պատմում մեծ և փոքր կճղակները

Գագիկի գնալուց հետո Աշոտն ու Հասոն բավական ժամանակ նստեցին աղբյուրի մոտ և զգում էին, թե ինչպես հետզհետե հանգստանում են իրենց գրգռված նյարդերը: Այժմ, երբ արդեն կշտացել էին շոռ ջրից և վերացել էր այն ահավոր վտանգը, որ մինչև վերջին րոպեն կախված էր խմբի գլխին՝ անաղ մնալուց ոչնչանալու վտանգը, նորից իր ամբողջ հասակով ծառացավ սննդի հարցը: Նա վերադարձավ իր մշտական տեղը գրավելու մեր գերիների հոգսերի մեջ... Արջին սպանելու միտքը պատանեկան ցնորք դուրս եկավ: Խաղողը նորից թաղվել է խոր ձյան տակ: Ինչո՞վ են ապրելու ամբողջ ձմեռը: Եվ նորից հուսահատությունը կհամակեր մեր պատանիներին, եթե մի անակնկալ դեպք չգար յուղ ավելացնելու նրանց հույսի մարվող ճրագին:

Դա կատարվեց շատ պատահական և անսպասելի կերպով: Ուղղակի Հասուն աղբյուրի մոտ նկատեց, որ վերև, ժայռի տակի թփերի մեջ, ինչ-որ պտուղներ են կարմրին տալիս: Աշոտին ոչինչ չասաց: «Թող հանգստանա էս տաք տեղը, ես գնամ բերեն», վճռեց նա և գնաց դեպի թփերը: Գերմաստի կարմիր հատապտուղը, որ այնքան սիրում են արջերը, չնայած իր սիրուն տեսքին՝ անախորժ համ ուներ: Բայց քաղցած մարդուն սև հացը գաթա է թվում.

Կերավ Հասուն այդ պտուղներից, մնացածը քաղեց-լցրեց փեշը և այդտեղ այնպիսի մի գյուտ արավ, որ հուզմունքից շնչակտուր վազեց ընկերոջ մոտ, փեշի պտուղը դատարկեց նրա առաջ ու խնդագին ժպտաց:

Աշոտը ուտում էր ու հարցական նայում պատանի հովվի շառագունած դեմքին:

Ի՞նչ է պատահել:

Պատասխանի փոխարեն Հասուն ծոցից մի փունջ թուխ մագ հանեց և մեկնեց Աշոտին:

Ի՞նչ բան է:

Բո՛ւրդ:

Հետո՞:

Հետո էն, որ սև բուրդ են գտել: Այո, էս էլ քեզ սպիտակ բուրդ...

Աշոտը տարակուսանքով թոթվում էր ուսերը: Ապա գլխի ընկավ:

Որտեղի՞ց գտար...

Վերևի՛ց... թփերի միջից...

Հո կոլխոզի հոտը այս կողմերը չի՞ եկել:

Չէ՛, ի՞նչ ես խոսում, էստեղ ոչխա՞ր կգա...

Հանելուկ էր, իսկական հանելուկ, ընտանի ոչխարը Հովազաձորում ի՞նչ գործ ուներ: Բայց կարևորը դա չէր, կարևորն այն էր, որ այստեղ, մոտերքում, ընտանի ոչխարներ կային, իսկական ոչխարներ, վայրի ոչխարը հո բուրդ չի՞ ունենում: Առնվազն երկու ոչխար՝ մեկը ճերմակ, մյուսը թուխ: Այ հեշտ որս, գտի՛ր, մոտդ կանչիր ու...

Այո՛, եթե գտնեն այդ ոչխարներին, սննդի հարցը միանգամից կլուծվի և կվերանա կործանվելու վտանգը:

Եվ երբ եկան այդ եզրակացության, պահանջ զգացին առանց մի բույե իսկ հետաձգելու փնտրել այդ կենդանիներին: Բայց ո՞ր փնտրես: Աշտոն իրեն հատուկ անհամբերությամբ ուղղակի գործի անցավ:

Որտեղի՞ց գտար... Էն թփերի՞ց... Գնա՛նք... Ու վեր կացավ տեղից: Հասոն առարկեց.

Չէ՛, կաց, տես ի՞նչ են մտածել: Եթե էս հանդում ոչխար կա, պետք է դա էս աղբրից ջուր խմի: Արի դրանց իզը գտնենք:

Աղբյուրի շրջապատում լերկ քարեր էին, նրանց վրա հետք չէր երևա: Տղաները հեռացան աղբյուրից և սկսեցին հայացքով հետազոտել շրջակայքը: Ապառաժե մի բազուկ վերևից իջնում էր աղբյուրի վրա: Նրա հետև վերևից ցած իջնող մի ձորակ կար, ուր ձյունը դեռ նստած էր: Այդ ձորակն էլ, դեպի վեր գնալով՝ հետզհետե նեղանում էր և վերածվում կիրճի:

Ահա այդ թաքուն կիրճի հատակում տղաները ձյան մեջ վերից վար իջնող մի կաճան գտան, որ գցել էին կենդանիներն իրենց կճղակներով...

Հասոն խոնարհվել էր շավիղի վրա և, ձեռքը բերանին դրած, ցույց էր տալիս ընկերոջը:

Երեք հատ են... Մեկը մեծ ոչխար է, մեկը՝ գառ, մեկը՝ ջահել դոչ, շշուկով հաղորդեց նա:

Հաստա՞տ...

Հասուն հանդիմանանքով նայեց ընկերոջը, նրա հայացքն ասում էր.

«Չիմանամ-չիմանամ, բա ոչխարի հետքն է՞լ չիմանամ...»:

Դե փորձված հովվի համար ձյան վրա տպված կճղակներից դժվար չի որոշել կենդանու սեռը, մոտավոր տարիքը և նույնիսկ մարմնի չափը:

Տղաներն այնպես էին ուրախացել, որ չգիտեին վազե՞ն տուն և այդ բերկրալի լուրը հաղորդեն ընկերներին, թե՞ ուղղակի գնան հետքերով:

Իսկ եթե արջը արդեն կերել է ոչխարների՞դ, հարցրեց Աշոտը:

Ե՞րբ կերավ: Արջը նոր է եկել էս ձորը, որ շուտ եկած լինե՞ր՝ նշաններից կերևար: Երեկ կուշտ էր... Սպասի՛ր, ոչխարների իզը նոր է, տե՞ս, առավոտը իջել են ջուր խմելու, ետ գնացել: Երևի սրանք էլ են վիրու անասունի պես պինդ տեղերում ապրում:

Իհարկե, եթե պնդոցում չապրեն, կենդանի չեն մնա: Գնա՛նք, Հասո՛, ես վառվում եմ հետաքրքրությունից: Ի՞նչ ոչխարներ են դրանք, պետք է պարզել...

Եվ շոռ ջրից ու ոգևորությունից նոր ուժեր առած, Աշոտն սկսեց մազլցել գառիվերը՝ դեպի կճղակավորների անհայտ թաքստոցը: